

DANMARKS RUINER

10

Kalundborg by- og borgruiner

Bevaringsarbejdet 1986-1990

DANMARKS RUINER 10

Kalundborg by- og borgruiner – bevaringsarbejdet 1986-1990

Udgivet af Skov- og Naturstyrelsen 1992

Tilrettelæggelse og skrivning: Arkitekt Lis Strunge Andersen

Baseret på dokumentationsmateriale af arkitekt Niels Erik Jensen

Koordinator: Arkitekt Kjeld Borch Vesth

Tryk og repro: Notex-Grafisk Service Center, Søborg

Oplag: 300 eksemplarer

ISSN: 0906-5121

ISBN: 87-503-9945-4

Pris: 90 kr.

Sælges ved henvendelse til:

Miljøministeriet

Skov- og Naturstyrelsen

Informationssektionen

Slotsmarken 13

2970 Hørsholm

Tlf: 45 76 53 76

Illustrationer: Hvor intet andet er nævnt er fotos og tegninger udført af Skov- og Naturstyrelsen, Kulturhistorisk kontor.

Omslag: Omfanget af det middelalderlige Kalundborg. Tegning, Johs. Hertz.

I denne serie er også udgivet:

Ruinrestaurering

1. Antvorskov ruin - bevaringsarbejdet 1987-1990
2. Dronningholm ruin - bevaringsarbejdet 1983-1986
3. Højerup. gl. kirke - bevaringsarbejdet 1988-1990
4. Gurre borgruin - bevaringsarbejdet 1986-1988
5. Engelsborg skibsværft - bevaringsarbejdet 1985-1989
6. Teglovne - bevaringsarbejdet 1984
7. Æbelholt klosterruin - bevaringsarbejdet 1985-1986
8. Kirke- og kapelruiner på Bornholm - bevaringsarbejdet 1983-1989
9. Fantasiens ø – bevaringsarbejdet 1987-1991
11. Øm klosterruin - bevaringsarbejdet 1987-1988

FORORD

Denne rapport om Kalundborg by- og borgruiner er nummer 10 i en rapportserie, der beskæftiger sig med Skov- og Naturstyrelsens bevaringsarbejde på Danmarks historiske ruiner.

De historiske ruiner er som jordfaste fortidsminder fredet efter Naturbeskyttelsesloven. Skov- og Naturstyrelsen har ansvaret for deres løbende vedligeholdelse og restaurering.

De ruiner, der behandles i rapportserien, er alle restaureret som et led i Ruinkampagnen, der i 1986 blev iværksat af Miljøministeriet. Ruinkampagnen skal over en periode på 10 år stoppe forfaldet på vore mest nedbrydningstruede ruiner og sikre, at de dels kan bevares for eftertiden, dels kan formidles for nutiden.

Det er hensigten hermed at publicere det arbejde, der udføres på ruinerne i løbet af kampagnen, og rapporten er således et sammendrag af det indsamlede dokumentationsmateriale. En vigtig del af rapporterne vil være en oversigt over det kildemateriale, der er registreret i forbindelse med arbejdets forberedelse, (litteratur, betretninger, opmålinger osv.). Disse lister vil blive suppleret, efterhånden som flere kilder bliver registreret.

Skov- og Naturstyrelsen

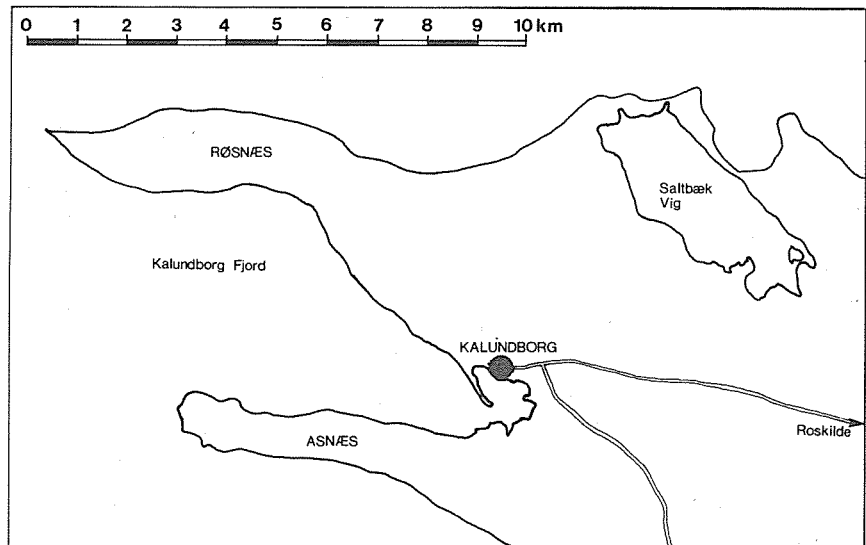

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning	5	
Målsætning	9	
Historisk beskrivelse	11	
Datering og viden	11	
Litteratur	24	
Bymuren ved Lindevænget	25	
Registrering	25	
Restaurering	31	
Vestborgen	41	
Registrering	41	
Restaurering	42	
Folen i Østborgen	45	
Registrering	45	
Restaurering	46	
Kilderegistrant	51	

INDLEDNING

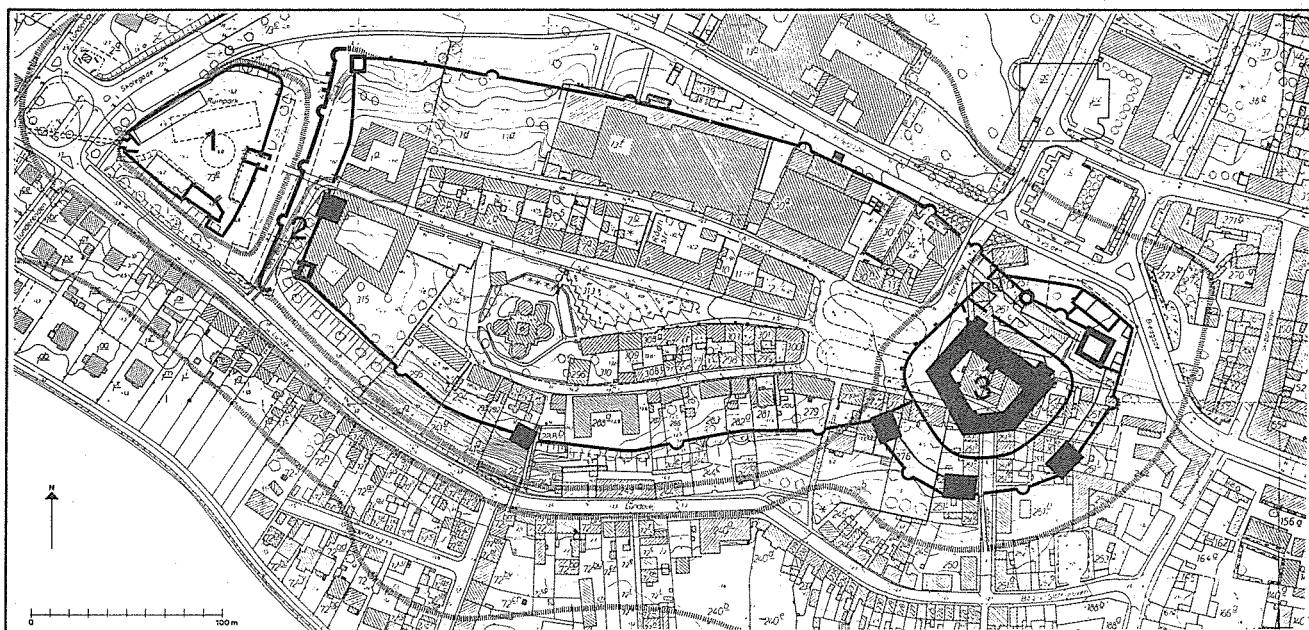
Oversigtskort over Kalundborgs omegn.

Mens Absalon byggede borg ved Havn, byggede broderen Esben Snare Kalundborg. Absalons borg var vel nærmest en „privatborg“, som senere blev omgivet af bydannelse, mens Esben Snare anlagde en byborg. Et præcist og stort anlagt projekt, som blev fuldført. Videre sammenligninger i de to byers udvikling skal vi ikke dvæle ved her, men blot slå fast, at Esben Snares udstikning af Kalundborgs byplan omkring 1170, med hovedgade, parallelgader, forbindende stræder, kirkeplads og torv, stadig er gældende.

Inde i fjorden, mellem de 2 næs ved Kalundborg, havde middelalderens ledningsflåde en af sine vigtigste flådehavne. Dette var grundlaget for både by og borg. Byborgen blev anlagt på 3 holme inde i bunden af fjorden. Esben Snare og generationerne lige efter ham lagde først en vestborg og siden en østborg på de yderste holme, og byen på den mellemste og største holm. Omkring såvel by som borge blev beskyttende mure og tårne rejst, og med vindbroer over gravene kunne borgherren meddele sin gæstfrihed til byens borgere og besøgende.

Østborgen er i dag svær at genkende som selvstændig enhed. Den nyere bebyggelse slører konturerne af den østre borgbanke og dens slotsbebyggelse. Ruinerne efter borgens nordøstre bymur og bebyggelse er udgravet og frilagt over perioden 1906-1972. Den velnok mest spektakulære bygning i denne sammenhæng er Folen, en kvadratisk tårnbygning med ydre mål på 16 x 16,5 m og murtykkelser på over 3 m. Tårnets oprindelige højde kan der kun gættes på. I dag står tårnet kun bevaret i en højde af 1-2 m.

INDLEDNING

Kalundborgs middelalderlige fæstningsværker indtegnet på moderne byplan. Mål, 1:4000. Efter tegning af Johs. Hertz. Nationalmuseets Arbejdsmark 1990. 1: Vestborgen 2: Bybefæstningen 3: Østborgen

Vestborgen står overbevisende, som separeret borgbanke, efter de sidste års retableringer af voldgravene ind mod byen og langs Lundevej. Udgravninger og restaureringer af ruinerne efter borganlægget er sket etapevis siden 1907 og stod færdige i 1953. Ruinerne i sig selv er ikke markante på borgbanken, flere er jorddækkede, men områdets topografi fortæller tydeligt om tilstedeværelsen af vestborgen.

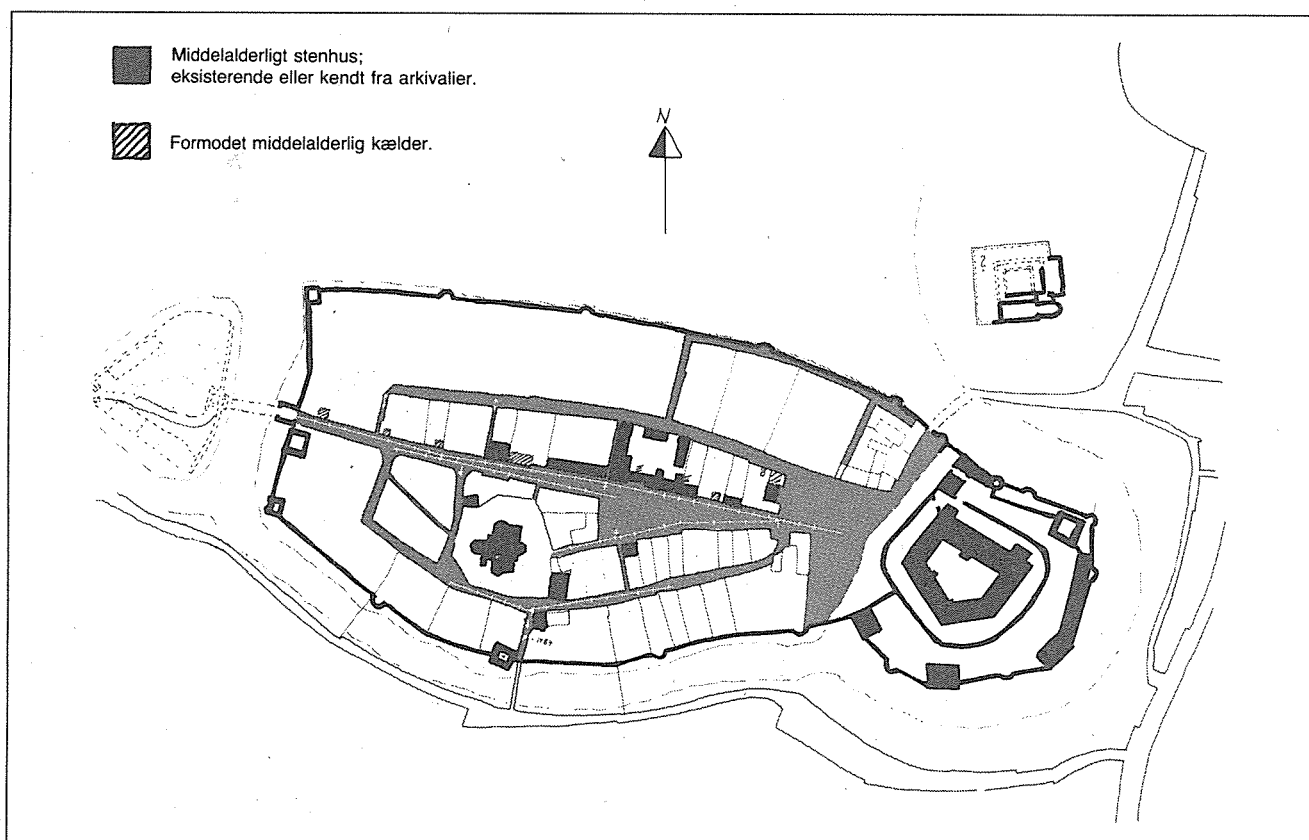
Højbyen i midten emmer af sine middelalderlige rødder. Esben Snares byplan står intakt som et stempel i byen, fastholdt af hans særegne femtårnede kirke på byens højeste punkt, for munden af det trompetformede torv. Bebyggelsen omkring torvet og kirken er i vid udstrækning af middelalderlig oprindelse. Biskop Lodehats bispegård og det gamle rådhus lukker torvets nordside, sydsiden dannes af borgerhuse med renæssancefacader, men sandsynligvis på middelalderlige funderinger. Rektorboligen og kirkeladen i kirkemuren og det overfor kirkeladen liggende borgerhus i Præstegade, er alle middelalderlige stenhuse i fuld højde.

Til billedet af Højbyens middelalderidentitet kan tilføjes den arkæologisk bestemte bebyggelse langs Munkesøgades nordside – senest med udgravningen af Gørtlerhuset, tæt ved Risums gård. Et storslået håndværkerhus opført som gavlhus i grundmur. Også ringmuren omkring byen er ved gravninger dukket frem adskillige

INDLEDNING

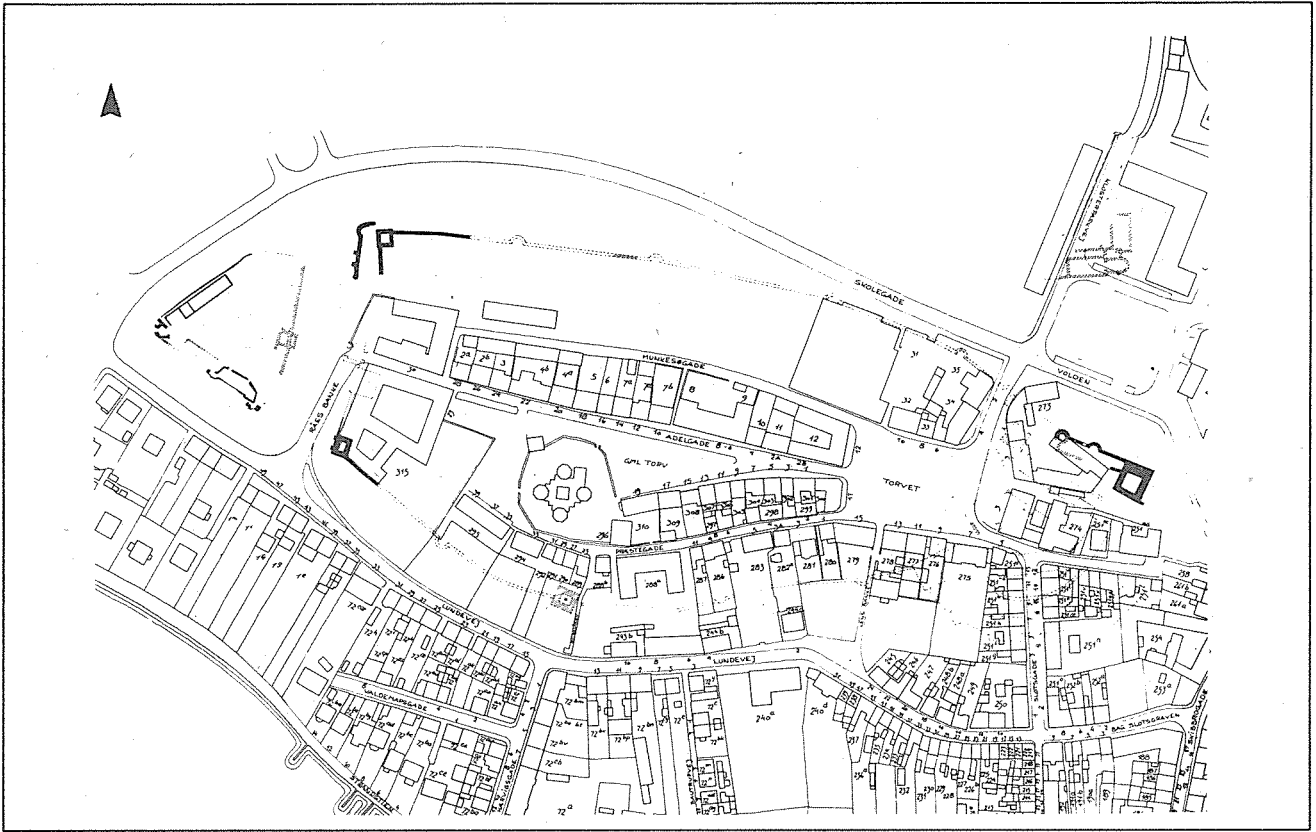
gange gennem tiden. Ved byens nordvestre afgrænsning er mure og tårne frilagte og restaurerede. Arbejderne er udført indenfor perioden 1909-1944. Det søndre hjørnetårn af den vestre bymur blev udgravet i 1952-53 under museet Lindegården. Her er det frilagt og udstillet sammen med en model af det middelalderlige Kalundborg.

Situationen for de frilagte ruiner - både restaurerede og urestaurerede - var, at de gennem en årrække blev udsat for vind og vejr kraftige nedbrydning. Efter en besigtigelse i 1985 blev det derfor besluttet at iværksætte restaureringsarbejder på fortidsminderne i Kalundborg. Ruinerne kom til at indgå i Ruinkampagnen, der blev iværksat 1986 af det daværende Fortidsmindekontor i Fredningsstyrelsen, nu Kulturhistorisk kontor i Skov- og Naturstyrelsen. Restaureringsarbejderne strakte sig over 5 år fra 1986-1991 og omfattede reparationer af de konstruktionsskader, som ruinerne var udsat for.

Rekonstruktion af højbyen i det middelalderlige Kalundborg, mål 1:4000. Tegningen er uden vestborgen, som synes at være ude af funktion før år 1500. De markerede grundskel er til dels rekonstruerede. Målestok i negativ anviver udstykningsmålet på ca. 8,25 m. Esben Snares byplan har bestået til i dag, og flere steder i byen ses middelalderlige huse. Fra Antikvariske Studier 6, s. 203.

INDLEDNING

Kort over de bevarede ruiner i det moderne Kalundborgs bybillede, mål 1:4000. Efter tegning af Niels Erik Jensen. Fra *Antikvariske Studier* 6, s. 204.

Tyngden i arbejderne lå væsentligst i restaureringen af bymuren og den ydre skjoldmur ved byens nordvestre hjørne. Herudover blev der udført arbejder på Folen i Østborgen og på Vestborgens sydvestre porttårn og søndre kælderrum.

Arbejdet blev projekteret af arkitekt Niels Erik Jensen i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen ved arkitekt Kjeld Borch Vesth. Arbejdet blev udført af Muremester Jørgen Madsen, Kalundborg, og der blev ført tilsyn af arkitekt Niels Erik Jensen.

Denne rapport er et sammendrag af det dokumentationsmateriale, der er udarbejdet i forbindelse med restaureringen og er et forsøg på at samle den viden, der i dag haves omkring Kalundborg borg- og byruiner.

MÅLSÆTNING

Den overordnede målsætning for bevaringsarbejdet kan opdeles i 2 delmål: Bevaring og formidling.

Det primære mål er at bevare ruinen bedst muligt for eftertiden, da det er vores opgave at overlevere så meget originalt materiale som muligt til vore efterkommere. Dernæst er det målet at formidle den bevarede ruin, at gøre den forståelig for de besøgende.

Disse delmål kan dog sjældent adskilles i praksis, eftersom enhver bevaringsforanstaltning forudsætter en stillingtagen til ruinens fremtræden. Prioriteringen vil dog altid være: først bevaring derpå formidling.

De bevaringsforanstaltninger, der kan tages i brug er:

Pleje, som hovedsagelig er vegetationspleje - græsslåning, udtynning af bevoksning, fældning af træer og renholdelse af arealet. Men det kan også være etablering af publikumsfaciliteter som parkeringspladser, stier og trapper. Plejen udføres efter en plejeplan og har til formål at opretholde en bevoksning, der ikke beskadiger fortidsmindet og som samtidig lader det fremtræde synligt og tiltalende i landskabet. Ved plejearbejdet sker der ikke indgreb i selve monumentet, kun i vegetationen.

Tildækning, som oftest vil ske i kombination med en markering af ruinen. Det kan f.eks. ske ved opbygning af græstørvsmure over de bevarede bygningsdele. Det kan også ske ved opfyldning af grus i frilagte kældre, hvis mure truer med at falde sammen. De anlæg, der sikres ved tildækning, bevarer bedst muligt for den fremtidige forskning.

Restaurering, som omfatter forskellige former for stabilisering og vedligeholdelse af ruinens fysiske tilstand. Formålet med arbejdet er at opretholde ruinen i en given tilstand og sikre den mod nedbrydning. Det mildeste indgreb er konservering, hvor den igangværende nedbrydning stoppes, uden at der fjernes noget, og uden at der tilføjes noget. Man forsøger at stabilisere ruinen i dens nuværende tilstand ved at fjerne årsagerne til nedbrydning, eller man forsøger at formindske den naturlige nedbrydnings angrebsflader. Hvor ruinens konstruktion er svag, eller hvor der ønskes en forbedret formidling, kan det være nødvendigt at iværksætte restaureringsarbejder, som vil medføre indgreb i dens tilstand. Dette kan